

DEVRELER ve SİSTEMLER

BIMU2058 – CSBM2092

Yrd. Doç. Dr. Fatih KELEŞ

Fiziksel Sistemler

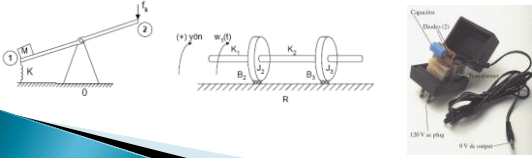
Sistem nedir?

- ▶ Birbirleriyle ilişkide olan elemanlar topluluğuna sistem denir.
- ▶ Fiziksel sistemler, belirli bir görevi gerçekleştirmek üzere birbirlerine bağlanmış fiziksel eleman ya da düzenlerin oluşturduğu kümedir.

Fiziksel Sistemler

Başlıca Fiziksel Sistemler:

- ▶ Mekanik Sistemler
- ▶ Hidrolik Sistemler
- ▶ Termik Sistemler
- ▶ Elektriksel / Elektronik Sistemler

Sistem Teorisinin Kurulması

Bir matematiksel teori;

- ▶ Tanımlanmamış Büyüklükler
- ▶ Aksiyomlar
- ▶ Tanımlanmış Büyüklükler
- ▶ Teoremlerden oluşur.

Sistem Teorisinin Kurulması

- ▶ **Aksiyom:** Bir teori bulunurken doğru olduğu kabul edilen önermelerdir.
- ▶ Sistem teorisinin aksiyomlarını belirlerken dikkat edilecek hususlar;
  - Ortaya koyulan aksiyomların minimum sayıda olması,
  - Birbirleriyle çelişmemesidir.

Fiziksel Sistem Teorisi

- ▶ Fiziksel dünyaya uygulanabilen teorilerin aksiyomları, fiziksel dünyada var olan yasalar yani **Fizik Yasalarıdır**.
  - Bu yasaların bulunması için ise deney, gözlem ve ölçme yapılması gereklidir, gelişigüzel seçilmezler.
  - Yapılan bu gözlem ve ölçmeler fiziksel dünyayla matematiksel teori arasında bir köprü görevi yaparlar.

Fiziksel Sistem Teorisi

Fiziksel Sistemlerde Ölçme

- Mekanik sistemler (**Kuvvet ve Hız**)
  - Elektriksel sistemler (**Akım ve Gerilim**)
  - Hidrolik sistemler (**Debi ve Basınç**)
  - Termik sistemler (**Isının akış hızı ve Sıcaklık**)
- Ölçmeler sonucunda bu sistemlerde geçerli olan yasalar elde edilmiştir.
- Deney ve ölçmeler sonucu bulunan **Kirchhoff Yasaları** bunlara en belirgin örnektir.
- Bu yasalar öncelikle elektriksel sistemler için ortaya atılmış olmalarına karşın diğer fiziksel sistemler için de geçerlidir.

Fiziksel Sistem Teorisi

- Fiziksel büyüklüklerin matematiksel olarak tanımlanması ancak başka fiziksel büyüklüklerin cinsinden yapılabilir. Başka birinin cinsinden tanımlamanın ise sonu yoktur.
- Minimum sayıda fiziksel büyüklüğü matematiksel tanımlı olmadan kullanmak gerekir. Aksiyomatik bir matematiksel teoride bunlara **tanımlanmamış büyüklükler** denmektedir.
- Böyle bir teoride tanımlanmamış olarak seçilecek büyüklükler aksiyomların içerdikleri terimlerdir.
- Kirchhoff yasaları sistem teorisinde **Kirchhoff Aksiyomları** olarak, akım ve gerilim büyüklükleri de bu teorisin tanımlanmamış büyüklükleri olarak alınmıştır.

Bir Sistemin Matematiksel Modeli

- Sistemin içindeki her bir elemanın bağlantı uçlarından görülen davranışları (özellikleri) da belirlenmelidir. Bunlar da tanımlanmamış büyüklükler cinsinden verilen denklemlerdir. Bu denklemlere **Elemanların Uçsal Matematiksel Modelleri** denir.
  - Bir sistemin matematiksel modelinin elde edilebilmesi için;
  - O sistemi oluşturan **elemanların matematiksel modelleri**
  - Sistem içindeki **elemanların bağlantı biçimine ait matematiksel modeli**
- bilinmesi gerekir.

İşlemsel Tanım

- Teoride kullanılan büyüklüklerin fiziksel sistemde ne şekilde ölçüldüğünün belirlenmesine **İşlemsel Tanım** denir.
- Fiziksel sistemde en basit yoldan ölçülebilen büyüklükleri teoride tanımlanmamış terim olarak alacağız.
- En basit yoldan yapılabilen ölçmeler ise iki türdür:
- **İçten (seri) ölçme**
- **Uçtan uca (paralel) ölçme.**

İşlemsel Tanım

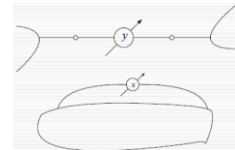
- İçten ölçme sonucunda elde edilen büyüklüğe **İç değişken**,
- Uçtan uca yapılan ölçme sonucunda elde edilene ise **Uç değişken** denir.
- Fiziksel sistemlerde ölçü yaparken, ölçü aletinin sisteme bağlanmasının hiçbir şekilde sisteme etkimeyeceğini yani sistemin davranışını değiştirmeyeceğini varsaymaktayız.

İç Değişken ve Uç Değişken Ölçümü

- İç değişken (akım, kuvvet, akışkanın akış hızı, ısının akış hızı) ve uç değişken (gerilim, hız, basınç, sıcaklık) ölçen ölçü aletleri iki uçlu olup sisteme bu uçlarından bağlanırlar.

- İç değişken ölçümü

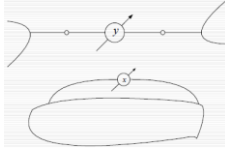
- Uç değişken ölçümü

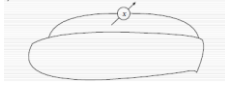
İç Değişken ve Uç Değişken Ölçümü

- İç değişken (akım, kuvvet, akışkanın akış hızı, ısının akış hızı) ve uç değişken (gerilim, hız, basınç, sıcaklık) ölçen ölçü aletleri iki uçlu olup sisteme bu uçlarından bağlanırlar.

- İç değişken ölçümü

- Uç değişken ölçümü

Ölçüm aletine bir örnek

- Elektrik / elektronik sistemlerde kullanılan ölçü aletlerine bir örnek

Çeşitli İki Uçlu Elemanların Matematiksel Modelleri

- Elemanların matematiksel modelleri elemanlar hakkındaki bütün bilgiyi içerir. Başka bir deyişle, bir elemanın matematiksel modeli verিলince o elemanın cinsi (direnç, kapasite, self, kütle, yay v.b.) anlaşılacağı gibi, o elemanın özellikleri (doğrusallık, pasiflik, zamanla değişirlik v.b.) de anlaşılabilir olur.
- Burada ele alınacak fiziksel sistemler elektriksel, mekanik, hidrolik ve termik sistemler olacaktır. Bu sistemlerde iç ve uç değişkenlerin hangi büyüklükler olduğu tabloda gösterilmiştir.

Çeşitli İki Uçlu Elemanların Matematiksel Modelleri

Sistem	Elektriksel	Mekanik	Hidrolik	Termik	Genel
	Otellemeli	Dönmeli			
Gerilim: $v(t)$	Hız $v(t)$	Açısal hız $w(t)$	Basınç $p(t)$	Sıcaklık $T(t)$	Uç değişken $x(t)$
Akım: $i(t)$	Kuvvet $f(t)$	Moment $\tau(t)$	Debi $q(t)$	Isı miktarının iç değişken $y(t)$ değişim hızı (akış hızı) $q(t)$	

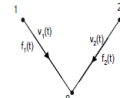
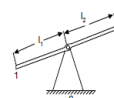
- Bundan sonra çeşitli fiziksel sistemlerde bulunan iki uçlu elemanların matematiksel modelleri verilebilir. Doğrusal zamanla değişmeyen iki uçlu elemanların ve kaynakların tanım bağıntıları ve şematik gösterimleri bir sonraki tabloda gösterilmiştir.

Çeşitli İki Uçlu Elemanların Matematiksel Modelleri

Genel Bıym	Enerji Akışı Çıkartıcı	Geçirgen	Birikirici (Depolayıcı)	Kaynak
	$x(t) = a \cdot y(t)$	$b \cdot dy(t)/dt = c \cdot dx(t)/dt$	$c \cdot dx(t)/dt = b \cdot dy(t)$	$x(t) = a \cdot y(t) + b$
Elektriksel	$a=R$	$b=L$	$c=C$	Akım kaynağı
Mekanik (Dönme)	$a=B$	$b=I$	$c=M$	Hız kaynağı
Mekanik (Dönme)	$a=B$	$b=I$	$c=M$	Hız kaynağı
Hidrolik	$a=R$	$b=L$	$c=C$	Debi kaynağı
Termik	$a=R$	$b=L$	$c=C$	Isı kaynağı

Çeşitli Elemanların Matematiksel Modelleri (örnek)

- Kaldıraç Elemanı** (mekanik sistem örneği)

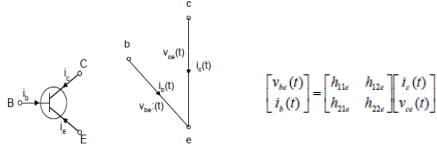

$$F_1 l_1 = F_2 l_2 \quad v_2 l_2 = -v_1 l_1$$

$$\begin{bmatrix} v_1(t) \\ f_1(t) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & -l_1 \\ l_2 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} f_2(t) \\ v_2(t) \end{bmatrix}$$

Çeşitli Elemanların Matematiksel Modelleri (örnek)

► Transistor Elemanı (elektronik sistem örneği)

Elektriksel Sistemler

- Elektrik devreleri elektriksel sistemlerinin bir alt kümesidir.
- Elektrik devrelerini oluşturan düzenlere bu devrenin elemanları adı verilir.
- **Elektriksel Sistem Teorisi**
- Elektriksel sistemi açıklamak için kullanılır.
- Alanlar Teorisi (Maxwell Denklemleri)
- Devreler Teorisi (Kirchhoff Yasaları)

Devreler Teorisindeki Sorunlar

- DEVRE ANALİZİ
  - Elemanlar ve bağlantıları belli (devre belli)
  - Kaynak belli (giriş, input)
  - Her bir elemana ilişkin akım ve gerilimin bulunması (çıkış, output, **devre çözümü**, LAB)
- DEVRE SENTEZİ
  - Giriş belli (input, elde olan)
  - Çıkış belli (output, istenen)
  - Hangi elemanı hangi elemana ve nasıl bağlayacağız (**devre tasarımı**, design)

Teori-Gerçek Karşılaştırılması

► TEORİ	← ÖLÇME →	► GERÇEK
► Akım, Gerilim		► Ölçülen Akım gerilim
► Güç, enerji, yük		► Ölçülen, Güç, enerji,
► Aksiyom		► Yasa
► İdeal Devre Elemanı tanım bağıntısı		► Devre Elemanı, akım-gerilim karakteristiği
◦ Matematiksel		◦ Ölçme
► Kaynaklar (aktif eleman):		► Kaynaklar:
◦ Bağımsız (Gerilim, akım, AC, DC, giriş işaretli, giriş)		◦ Bağımsız (akü, pil, besleme, elektrik, sinyal jen.)
◦ Bağımlı (AKAK, AKGK, GKAK, GKCK),		◦ Bağımlı (Transistör)
► Lineer (Direnc, kapasite, self)		► Lineer (direnc, self, kondansatör)
► Nonlineer (Diyot, transistör vs)		► Nonlineer (Diyot, transistör vs)

Sistem mühendisi (örnek)

- Örnek olarak elektronik mühendisi
  - Elektrik/Elektronik mühendisliği **elektriksel işaretlerin (büyüküklerin)** bulunduğu **sistemleri** inceleyen bir meslek dalıdır. Örneğin
    - Elektrik Güç sistemleri: üretim, dağıtım, taşıma ölçme
    - Elektronik Haberleşme, bilgisayar, kontrol vs
    - Multidisiplinli sistemler: mekatronik, medikal
- Ne yapar?
  - Fiziksel yapı matematiksel modele dönüştürülür, **matematik araçlar** kullanılır,
- Sonuçta
  - **insanlığın pratik gereksinimleri** karşılanır.

Elektronik Sistemler (örnek)

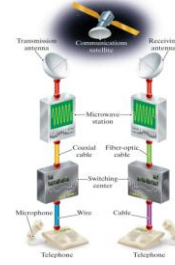
- Haberleşme Sistemleri
- Bilgisayar Sistemleri
- Kontrol Sistemleri
- Güç Sistemleri
- Medikal sistemler
- Bu sistemler derece derece çok sayıda alt sistemlerden oluşurlar.

Elektronik Sistemler (örnek)

- › Haberleşme alt sistemleri
  - Anahtarlama (switching)
  - Çoğullama (multiplexing)
  - Filtreleme (Filtering)
  - İletim (Transmisyon)
- › Teknolojik gelişme
  - Analog
  - Sayısal
- › Diğer alanlar ilişkisi
  - Teknoloji, yatırım,
  - ekonomi,
  - siyaset

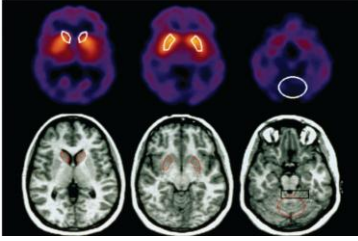
Elektronik Sistemler (örnek)

› Haberleşme Sistemleri

Elektronik Sistemler (örnek)

› Biyomedikal Sistemler

Elektronik Sistemler (örnek)

› Kontrol Sistemleri

